

İnsanlığın Doğuşu

Modern İnsanın Ayak İzleri

117 000 yıl önce bir fırtına sonrası dinginliğinde, bir canlı tek başına Afrika'nın güneybatı sahilindeki dik bir kum tepesinde yürürken, ıslak kum üzerinde ayak izlerini bırakıyordu. Çok büyük olasılıkla bu canlı dişi bir eski Afrikalıydı. Acaba yamacı niye indiyordu? Bunu asla bilemeyeceğiz. Herhalde amacı fırtınanın kıyıya fırlatıp attığı deniz kuşları ya da ayıbalığı ölümlerini aramaktı. Kimbilir belki de muhteşem bir gün batımını izlemektir. Birkaç saat içinde kumul kurudu ve rüzgâr ayak izlerini kumla doldurarak, yavaşça örttü.

On binlerce yıl sonra bir bahar öğleden sonrasında, aynı denizkulağının (lagün) kıyısında bir grup bilim adamıyla yürüyordum. Birkaç ay ön-

ce Witwaterstrand Üniversitesi'nden, daha önce de bana eşlik etmiş Lee Berger, Cape Town'un yaklaşık 100 km kuzeyindeki Langebaan Denizkulağı'nda iki insan ayak izinin keşfedildiğini telefonla haber vermişti.

Berger, izleri korumak ve kalıplarını çıkartmak için National Geographic Society'nin (Ulusal Coğrafya Derneği) yardımını istiyordu.

Izler insan evriminin en önemli, ancak en az bilinen zamanına; *Homo sapiens*'in -başka bir deyişle anatomik olarak modern insanın- ortaya çıkış dönemine ait. Bu ayak izleri kökenimiz ile ilgili tartışmalı soruları akla getiriyor. İlk insanlar nerede ortaya çıktı? Nasıl yaşadılar? Bugünkü insanların düşündüğü gibi, dünyamızı tanımlayan sözcükler ve simgelerle düşünmeye ne zaman başladılar?

Berger, "Bu izleri kim bırakmışsa tüm modern insanların atası olma potansiyelini taşıyor" diyor. "Eğer dişiye, Havva olması bile mümkün."

Elbetteki Berger, kutsal kitaplarda adı geçen Havva'dan bahsetmiyor; paleoantropologlar için Havva, 100 000 ile 300 000 yıl önce arasında, Afrika'nın herhangi bir yerinde yaşamış kuramsal bir kadındır. Bu Havva, belli tipte mitokondriyal DNA taşıyordu. Mitokondriyal DNA (mtDNA) sadece dişilerin aktarabildiği genetik bir materyaldir. Bugün yaşayan insan topluluklarındaki mtDNA'nın çeşitlilik erimini ölçen bilim adamları, hepimizin ortak bir dişi atadan -kuramsal Havva'dan- geldiği sonucuna ulaştılar.

"Aslında bu izlerin bizim Havva'mıza ait olması pek mümkün değil" diyor Berger. "Ancak izler doğru zamanda ve doğru kıyıda bırakılmış. Bu da izlerin onun olmasını olanaklı kılıyor."

Homo sapiens'in eskil (arkaik) biçimleri yaklaşık yarım milyon yıl önce ortaya çıkmıştı, ancak görünüşleri farklıydı. Bu insanların büyük yüzleri, belirsiz çene çıkıntısı, gözlerin üzerinde fırlak kaş kemerleri vardı; kaba yapıydılar. Afrika'daki fosil kayıtlar-

da, modern insanların ortaya çıktığı zamana denk gelen ve bilim adamlarının sınırlarını bozan bir kritik boşluk var. Afrika'ya 186 000 yıl önceki bir buzul çağının başlangıcıyla gelen kurak koşullar, insanları ancak hayatta kalmalarına yetecek kadar suyu bulunan, birbirlerinden soyutlanmış küçük alanlarda yaşamaya zorlamış olabilir. 120 000 yıl önce geri gelen nemli koşullarla birlikte modern *Homo sapiens* de ortaya çıktı. Langebaan Denizkulağı bu canlıların ayaklarını toprağa ilk bastıkları yer olabilir.

Lee Berger 31 yaşında, coşkulu bir Amerikalı. "Denizkulağı muhtemelen eskiden de bugünkü haline çok benziyordu" diyordu sahilde dolaşırken. Sonra da "Denizdeki besin kaynakları insanları binlerce yıldır etkilemiştir" diye ekledi. Berrak su durgundu; hava, deniz kokuyordu. Berger'in yanı sıra ekibimizde ayak izlerini bulan jeolog David Roberts, yaşlarını belirleyen Stephan Woodborne, kalıp çıkarmadaki uzman George Collaros da yer alıyordu.

Kayanın üstünden kumlar temizlenmeye başladı. "İzler hala burada. Onları saklı tutmalıyız çünkü birileri onları kolaylıkla tahrip edebilir" dedi Berger. Robert, sanki içimizden birisi tarafından biraz önce bırakılmışçasına duran, taşlaşmış bir izin belirmesine yetecek kadar kumu temizlediği sırada, Berger "İşte ilk iz" diye konuştu. Ellerini iz üstünde sevgiyle dolaştırdı. "İşte ayak parmaklarının izi. İşte ayak kemeri. İşte topuk."

Ayakkabılarımı ve çoraplarımı çıkardım, ayağımın tekini izin üzerine yavaşça yerleştirdim. 26,5 cm uzunluğundaki ayağım, izlerden yaklaşık 5 cm daha uzundu. Günümüz ölçüleriyle izler büyük, iri yanı bir erkeğin olamazdı. Roberts ikinci izdeki kumu da temizledikten sonra, George Collaros izlerin ikisini de temizleyici bir madde ile kaplayıp, hassas kalıplarını çıkarmak için silikon uyguladı.

Collaros çalışırken, Berger Afrika'nın bu kısmının insanlığın beşiği olduğuna dair inancını açıklıyordu. Birçok uzman, modern insanların muhtemelen Afrika'da ortaya çıktığı konusunda hemfikir. Modern görünümü ve 120 000 yıl önceye ait kemik parçaları hem Etiyopya, hem de Güney Afrika'da bulunmuş.

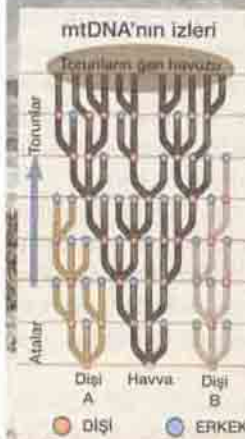
Berger Güney Afrika'nın sahil ve orta bölümlerinin eski kuraklık dönemlerinde barınak görevi görmüş olabileceğine işaret ediyor. Genetik olarak soyutlanmış bu canlılar bugün modern olarak değerlendirdiğimiz, çene çıkıntıları ve üzerinde belli belirsiz kaş kemerleri bulunan ahnlar gibi farklı özellikler geliştirmiş olabilirler. Berger'in iddiasına göre Güney Afrika ilkelden moderne geçişi gösteren sayıca az, buna karşılık iyi fosil kanıtlara sahip. Bilim adamları anatomik olarak modern olan ilk in-

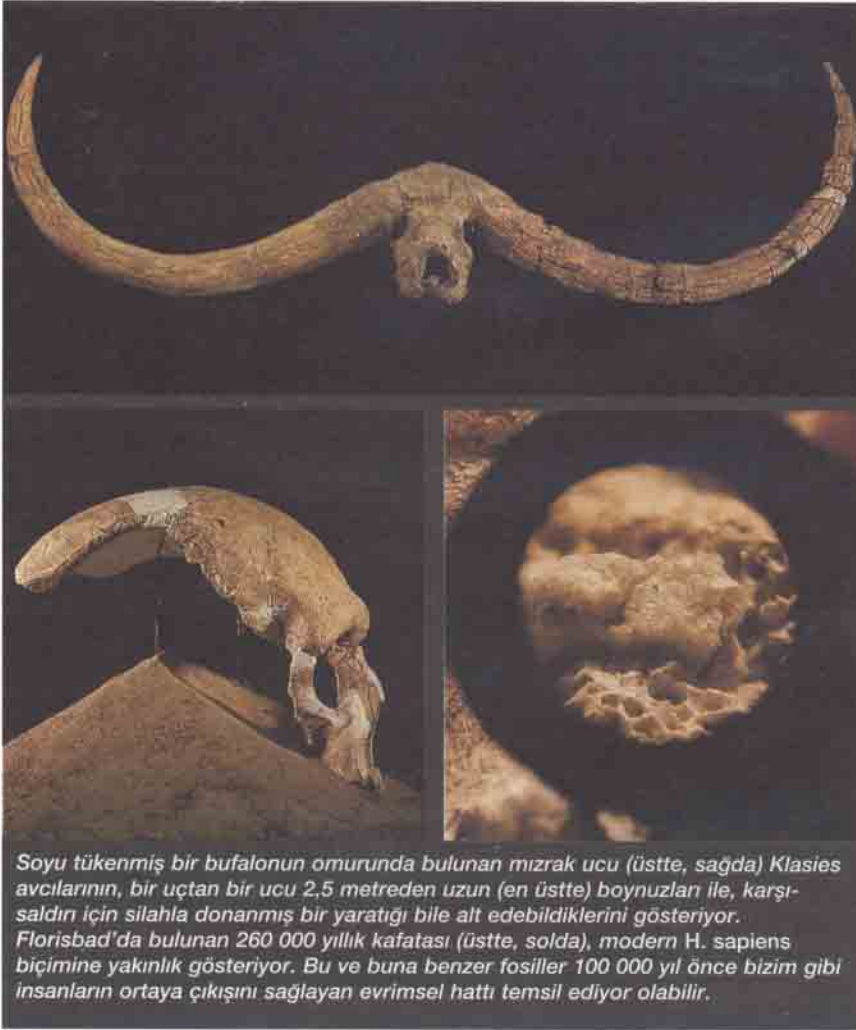
sanların, bizim gibi mi düşündüklerini tartışıyor. Bazı bilim adamları kumalda yürüyen insanın stratejik düşünmede bizim kadar iyi olamayacağına inanıyor. Örneğin sahildeki bir kuş leşini yese de, canlı bir kuşu nasıl tuzağa düşüreceğini planlamak onun için karmaşık bir iş olabilir. Ötekilerse, bu insanların bizim gibi düşünme potansiyeline sahip olduğunu, ancak bizim toplumumuz için gerekli olan karmaşık stratejileri geliştirmesinin gerekmediğini ileri sürüyor.

Eski insanlar, muhtemelen Güney Afrika'nın "fynbos" ve otlaklarını yaşayabilir bulmuşlardır. Bugün bile yaşamaları çok güç yerler olan çöllük ve "karoo"lar, kurak buzul dönemlerinde yaşamaları çok daha zor haline gelmiş olmalı. Doğru sıralarının ve kurak ortamların, erken *Homo sapiens*'leri bölgedeki diğerlerinden soyutlanmış olması çok muhtemel. Modern insan özelliklerini taşıyan en eski iskelet fosillerinin birçoğu Güney Afrika'da bulunmuş. Mitokondriyal DNA çalışmaları bilim adamlarının, insanların Afrika'da diğer

helefler gibi bir yerde yaşamış oldukları daha zorunlu yapıya inanmalarına yol açmış. Bu genetik materyali sadece dişler aktarabilir. Bir kadının hiç kızı olmazsa, akılları sonsuz eğer. Zaman içinde birçok gen çizgiyi yok olur. Sonuç olarak tüm bir topluluk, bir tek dişi atadan başarak (sol alttaki semâ) formlarını takip edebilir. Kumul üzerinde ayak izini bırakan canlı dişi olabilir. Eğer gerçekten dişiye, kuramsal ortak atamıza giden çizgi üzerinde yer alıyor olması mümkün.

Soyu tükenmiş bir bufalonun omurunda bulunan mızrak ucu (üstte, sağda) Klasies avcılarının, bir uçtan bir ucu 2,5 metreden uzun (en üstte) boynuzları ile, karşı-saldırı için silaha donanmış bir yaratığı bile alt edebildiklerini gösteriyor. Florisbad'da bulunan 260 000 yıllık kafatası (üstte, solda), modern H. sapiens biçimine yakınlık gösteriyor. Bu ve buna benzer fosiller 100 000 yıl önce bizim gibi insanların ortaya çıkışını sağlayan evrimsel hattı temsil ediyor olabilir.

İzleri bırakan kadın, gövdesini toprakboyası ile boyamış ve ayinlerde dans etmiş olabilir. Cape Town Üniversitesi'nden John Parkington ve Berger yakınlarındaki Hoedjiespunt'ta 80 000 ile 125 000 yıl arasına ait toprakboyası parçaları buldular. Buranın eski sakinleri, bu parçaları -büyük olasılıkla- kendilerini boyamak için kullanıyorlardı.

Kumuldaki ayak izini bırakan insanın dünyasına ilişkin başka kanıtlar da var. Bunlar Klasies Irmak Ağızı denilen, güneydoğu yönünde birkaç yüz kilometre ötede bulunan bir kazı alanından geliyor. Buradaki mağaralar 120 000 yıl önceden başlayarak (izi bırakan insanlarla aynı dönem) avcı-toplayıcılar tarafından tekrar tekrar ziyaret edilmiş. Sonraki 60 000 yıl boyunca arkalarında istediklerinde ateş yakabildiklerinin göstergesi olan sayısız ocak, hayvan kemikleri ve midye kabukları bırakmışlar.

Stellenbosch Üniversitesi'nde bir arkeolog olan Hilary Deacon "Muhtemelen buraya iki-üç haftada bir ka-

buklu deniz hayvanlarını, ayı balıklarının ve penguenleri toplamak için geliyorlardı" diye açıklıyor. "Yaşama alanlarını kendilerinden çok daha sonra mağarada yaşayan insanlar gibi düzenlemişler. Ocaklar bir yerde, çöpler başka bir yerde."

Stanford Üniversitesi'nden bir paleoantropolog olan Richard Klein, ayak izlerini bırakanların ve Klasies mağara insanları gibi insanların zihinsel yeteneklerini karşılaştırmak için Klasies'teki 60 000 yıldan önceye ait hayvansal kalıntıları ve Güney Afrika'daki 20 000 yıl önceye ait diğer alanlardan çıkan kalıntıları incelemiş. (Aradaki kurak dönemler, bölgedeki insan topluluklarını o kadar azaltmıştı ki, bu toplulukların kalıntıları gerçekte yok sayılabilir.)

"Klasies insanları 60 000 yıl önce balıkçılık yapamıyorlardı" diyor Klein. "Fosil kalıntılar arasında bir tek balık kemiği bile yok. İnsanların 20 000 yıl önce bölgeye dönüşlerinden sonra, fosil kayıtlarda bol miktar-

da balık kemikleri ile karşılaşılıyor." Dahası Klein daha yaşlı katmanlarda bulunan hayvan kemiklerinin Güney Afrika'ya özgü uysal ve iri bir geyik olan "eland" a ait olduğuna işaret ediyor. Daha geç dönem katmanları yaban domuzu, bufalo gibi tehlikeli hayvanların kemikleri ile dolu.

Klein, balıkçılık ve avlanmadaki becerileri, birçok uzmanın 40 000 ile 60 000 yıl önce ortaya çıktığına inandıkları sembolik düşünmeye bağlıyor. Sembolik düşünce, soyut düşünmemize, geçmişi incelememize ve geleceği tahmin etmemize sağlar; plan yapmamıza, sanat üretmemize ve karmaşık bir dil geliştirmemize olanak tanır. Kültürlerimizi semboller çevresinde geliştiririz.

Ancak Hilary Deacon hayvan kemiklerindeki değişimin, zekâ artışına işaret etmek durumunda olmadığı konusunda uyarıda bulunuyor. Klein da, Klasies'in eski sakinlerinin modern şekilde düşünebilme yeteneğine sahip olduğuna inanıyor. Besin fazlayken yaşadıkları için balıkçılık yapma ya da vahşi hayvanlarla karşı karşıya gelme riskini göze almak zorunda değildiler.

Nedeni ne olursa olsun, izi bırakan insanın torunları daha zor avlar peşinde koştu. Grubumuz bunun çok şaşırtıcı bir kanıtını buldu. Langebaan ayak izi kalıplarının donmasını beklerken, Berger başımızda olduğu halde Sahra'yı andıran manzarayı keşfetmek için birlikte yola çıktık. Yorulmak nedir bilmezcesine yürüdük, sonra Berger, bizi kesim alanı olduğunu söylediği bir yere getirdi.

"Buradaki hayvanların birçoğunun nesli tükenmiş" diyor Berger. Kumun altındaki kayanın içine kaynamış halde duran bir antilop leğen kemiğinin üzerine eğildi. Leğen kemiğinin üzerinde kesme izleri vardı. Berger, "Bu izler bize insanların avlarının bacak kemiğini çıkarmak için eklemeleri nasıl kestiklerini anlatıyor" diye açıkladı. Kısa bir süre sonra Stephan Woodborne, boynuzlarının uzunluğu 2,5 metreden fazla, nesli tükenmiş bir hayvan olan, dev bir bufalonun leğen kemiğini buldu. Woodborne, "Bu boyuttaki bir hayvan bir tek darbe ile beş kişiyi öldürebilir. Onu alt etmek için ciddi planlar yapmalısınız" diyor.

Sonraları kayâç haline dönüşmüş eski bir kumula basılarak bırakılmış izler.

Kendimizinkine benzer bir ayak şeklini koruyor. 117.000 yıl önceye tarihlendirilen kayâç, bu ayak izlerini anatomik olarak modern insanın en eski bölgelerinden biri haline getiriyor.

Woodborne topladığı kaya örneklerinden yola çıkarak birkaç hafta içinde, şu anda Geelbek olarak bilinen alanın, 40 000 yıl önceye ait olduğunu belirledi. Bu hayvanlar, insanların sembolik düşünceye doğru olan büyük adımlarını attıklarına inanıldığı sırada kesilmişti. Ancak ondan sonra Afrika'yı terk edip, kaya sığınaklarının duvarlarına sembollerini kazıdıkları Kuzey Avustralya'ya vardılar, Avrupa'nın daha da soğuk iklimine girmeye cesaret ettiler; kısa bir süre sonra da güneybatı Fransa'daki mağara duvarına sanat şeheri resimlerini yaptılar.

Grubumuz Langebaan Denizkuşağı'ndaki ayak izlerinin kalıbını almak üzere geri dönerken, modern insanların uzun yolculuğunu düşünüyordum. George Collaros kayadan plastik kalıbı kaldırdığında, ayak izlerindeki her bir küçük ayrıntıyı yakaladığını fark ettik. İzleri tekrar kumla kapattık ve sahile gitmek üzere yola çıktık. Dönüp baktım ve

kum tepeceğinin üzerinde yalnız başına duran dişi Afrikanın rüzgârda uçan saçlarını, gün batımında parlayan koyu tenini hayal ettim. O, akımda sonsuza değin Havva olarak kalacak. Biliyorum bu çok romantik bir tutum, ama ben bir modern insanım. Bu dünyanın benim için anlamının olabilmesi için sembollere ve öykülere gereksinmem var. Onu ya-

maçtan aşağı inerken ilk adımını attığında düşledim. Küçük ama, sakınlı bir adım. 117 000 yıl sonra bile bu adımın bizi nereye götüreceğini hâlâ bilmiyoruz.

Rock Goo: "Tracking the Origin of Our Kind", National Geographic, Eylül 1997
Çeviri: Murat Maga

Konu Danışmanı: Güven Arsebük
Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı

